

AGYAGÁSVÁNY-TARTALMÚ ÜLEDÉKEK KOMPLEX KÖRNYEZETTUDOMÁNYI VIZSGÁLATA KULCS TERÜLETÉN

*Alkalmazott és módszertani kutatás a kulcsi csuszamlás üledékföldtani
sajátosságainak feltárására és az ATR FTIR módszer földtudományi
alkalmazhatóságára*

készítette

Udvardi Beatrix

Litoszféra Fluidum Kutató Labor

Kőzettani és Geokémiai Tanszék, Eötvös Loránd Tudományegyetem

Tézisfüzet

Környezeti földtudomány program (Dr. Szabó Csaba)
Környezettudományi Doktori Iskola (Prof. Jánosi Imre)
Eötvös Loránd Tudományegyetem

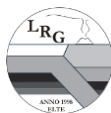
Témavezetők:

Kovács István, Ph.D.

Magyar Földtani és Geofizikai Intézet, Budapest

Szabó Csaba, Ph.D.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Kőzettani és Geokémiai Tanszék
Litoszféra Fluidum Kutató Labor, Budapest

**Budapest
2015**

1. Bevezetés és célok

A növekvő beépítettség és antropogén tájhasználat miatt a világ számos részén földcsuszamlások által veszélyeztetett lösz magasparton létesültek települések. Ezeken a területeken a földcsuszamlások és kapcsolódó felszínmozgásos folyamatok természetes és mesterséges tényezők kombinációjaként alakulnak ki, amelyeket elsősorban a csapadék időbeli és térbeli eloszlása, valamint a vízzel szorosan kölcsönható földtani közeg tulajdonságai határoznak meg (WEN & CHEN 2007, ÚJVÁRI ET AL. 2009, LI ET AL. 2011). Ezért a stabilizálási munkálatok tervezéséhez és a földtani alapokon nyugvó monitoring rendszerek kiépítéséhez elengedhetetlen a víz és kőzet közötti kölcsönhatás eredményeként lejátszódó folyamatok, valamint a mechanikai és kémiai átalakulások vizsgálata, továbbá az ásványtani és geokémiai indikátorok feltárása (SUMMA et al. 2010). Nagyon sok laboratóriumi kísérlet született az ásványok átalakulásáról és a környezeti viszonyok függvényében az időbeli lefolyásukról. Ugyanakkor a földcsuszamlások, mint ezeknek a folyamatoknak a felerősített, természetes laboratóriumai, ebből a szempontból egy kevésbé kutatott terület (SHOAEI 2013). Különösen hangsúlyos kérdés ez a Duna menti magaspartonok esetében, ahol az utóbbi években a már kármentesített vagy a kármentesítés alatt álló lakott területeken a csuszamlások reaktiválódtak, illetve újabb potenciálisan csúszásveszélyes területek jelentek meg.

A doktori kutatás fő célja így az volt, hogy a Duna egyik legaktívabban formálódó, beépített magaspartján, Kulcson meghatározzam, milyen üledékes környezetben alakultak ki a csuszamlások, továbbá milyen ásványtani és geokémiai tényezők játszhattak szerepet a létrejöttükben. A lösz magasparton menti csúszózónák ásványos és geokémiai sajátosságairól mindössze néhány tanulmány született (BORSY & SZÖÖR 1981, BIDLÓ 1983, WEN ET AL. 2007), ezért ezek a vizsgálatok a kutatás fontos eredményét képezik. A másodlagos hatások elkülönítése érdekében a megcsúszott törmelékes üledékes kőzeteket összevettem hasonló korú és genetikájú képződményekkel. Az alkalmazott anyagvizsgálati technikák mellett az üledékes összlet tagolása és a

gyengesebbi zónák azonosítása céljából gyengített totálreflexiós infravörös spektrometriai (ATR FTIR) módszertani méréseket végeztem. A megcsúszott területről származó, különböző törmelékes üledékes kőzetek infravörös paramétereit összevetettem független módszerek – termoanalitika és röntgen-pordiffrakció – eredményeivel. A természetes minták és mechanikus ásványkeverékek vizsgálata során hozzájárultam az ásvány porkeverékek ATR FTIR kiértékelésében felmerülő problémák megoldásához.

2. Vizsgált terület

A terepi megfigyeléseket és a laboratóriumi méréseket Kulcs település déli részén végeztem. Azért választottam ezt a területet, mert az egyik legnagyobb összefüggő magyarországi felszínmozgásos terület, ahol 1964 óta folyamatosan dokumentáltak földcsuszamlások. A mozgások közvetlenül veszélyeztetik a település épített környezetét (FTV 1979). Azonban jelentősebb beavatkozás, stabilizálási munkákat a tanulmányozott időszak végéig nem történt a területen. Továbbá a csúszózóna a felszínhez közel található, ezért sekély fúrásokkal is mintázható.

3. Alkalmazott módszerek

A megcsúszott területen felszínről, árkolásból és fúrásokból származó mintákat elemeztem. Továbbá a stabil déli területen mélyített fúrásból is gyűjtöttem mintákat.

- Geotechnikai/üledéktani jellemzők mérése: szemcseméret eloszlás (lézerdiffrakción alapuló granulométer), sűrűség (He-piknometria), porozitás (Hg-porozimetria), pórusfelület és pórusméret eloszlás (Hg-porozimetria, N₂ és CO₂ fiziszorpció)
- Ásványtani jellemzők mérése: ásványos (röntgen-pordiffrakció, termikus elemzés, infravörös spektrometria) és agyagásványos összetétel (röntgen-pordiffrakció) becslése
- Geokémiai paraméterek mérése: fő- és nyomelem koncentráció (induktív csatolású plazma atomemissziós spektrometria, induktív csatolású

plazma-tömegspektrometria), nedvességtartalom és az izzítási veszteség (gravimetria), CO₂-tartalom (gázvolumetria) meghatározása, mészkonkréciók morfológiai és kémiai jegyeinek megfigyelése (pásztázó elektronmikroszkópia)

- Adatfeldolgozás: a geokémiai adatokból kémiai mállási index meghatározása, az ásványos összetétel és infravörös paraméterek közötti kapcsolat feltárására regresszióanalízis

4. Tézisek

1. Kimutattam, hogy Kulcson a megcsúszott és a stabil területen ugyanazok az üledékek jelennek meg az ásványtani és geokémiai vizsgálatok alapján. A csuszamlás déli határán – 15 m-es horizontális távolságkülönbséggel – mélyített két fúrásban megfigyelhető egy kavicsos réteg. Ez az egység a stabil területen 2 méterrel magasabban található, mint a megcsúszott területen, amely arra utal, hogy jelentős vertikális – a magaspattól kifelé és felfelé irányuló - elmozdulás következett be.
2. Bebizonyítottam terepi és komplex geotechnikai, fázisanalitikai és kémiai vizsgálatokkal, hogy a fúrásokban és a felszínen általam tanulmányozott és azonosított paleotalajok és vörösgyag kiemelkedő szerepet játszanak a kulcsi csuszamlások kialakulásában. Megállapítottam, hogy finom szemcseméretű és nagy rétegszilikát tartalmuk miatt ezekben a képződményekben alakulnak ki a csúszópályák. Kimutattam, hogy a vörösgyagban észlelt csúszófelületben a rétegszilikátok mennyisége megnő, míg a karbonátok mennyisége lecsökken, ugyanakkor a csúszófelülettől néhány centiméterre megnő a karbonátok mennyisége az üledékben.
3. Megerősítettem kémiai vizsgálatokkal, hogy a kulcsi üledékes sorozat a hazai idősebb lösz-paleotalaj üledékes összlet része. Az eredményeimrel rávilágítottam arra, hogy a kulcsi löszök a hazai idős löszökhöz képest azonban nagyobb kálium- és kisebb nátrium-tartalmúak. Az üledékek ásványos összetételét figyelmebe véve a nátrium elsősorban a

plagioklászból származhat, ezért a geokémiai eltérés a forrásterület kisebb plagioklász tartalmának és mállásának a következménye. A kulcsi löszben megjelenő vörösiszap a geokémiai vizsgálataim alapján közel áll a „Tengelici Vörösiszap Tengelici Tagozatához”.

4. Megállapítottam az ATR FTIR infravörös módszertani vizsgálatok során, hogy az egyes üledéktípusok infravörös spektrumai jellegzetes, rájuk jellemző sávterületekkel rendelkeznek, amelyek arányai alapján a nagy rétegszilikát – elsősorban szmektit – tartalmú üledékek elkülöníthetők. Az egyes ásványokra jellemző ATR FTIR sávterületek és a független módszerekkel - röntgen-pordiffrakcióval és termikus elemzéssel - meghatározott mennyiségük közötti kapcsolat a regresszióanalízis alapján lineáris modellben igazolható. Az üledékekre kidolgozott ATR FTIR minta-előkészítési és -kiértékelési protokoll segítségével megfigyeltem, hogy a molekuláris vízre jellemző sávterület nagysága a szmektit röntgen-pordiffrakcióval és termikus elemzéssel meghatározott mennyiségi változékonyságát követi.
5. Kimutattam, hogy a nagyobb mennyiségben rétegszilikátot – elsősorban szmektitet – tartalmazó üledékekben a nagyobb hullámszám tartományban az ATR FTIR sávterületek alulbecsülhetők a szemcseméret hatás miatt. Ezért a mennyiségi becslésre irányuló infravörös vizsgálatokban ezt a hatást figyelembe kell venni a kiértékelés és a minta-előkészítés során is. Bizonyítottam, hogy ez a szemcseméret hatás akkor érvényesül leginkább az ATR FTIR spektrumok abszorbanciájában, ha az ásványok szemcsemérete kisebb, mint az infravörös fény maximális behatolási mélysége.
6. Kimutattam, hogy az ATR FTIR spektrumokon tapasztalható a sáveltolódás az ásványmennyiséggel összefügg. Megfigyeltem, hogy a karbonátokra ($\sim 1400\text{ cm}^{-1}$), valamint a szmektitre és illitre jellemző ($\sim 1000\text{ cm}^{-1}$) fő sávmaximumok hullámszám pozíciója csökken az ásványok független módszerekkel (röntgen-pordiffrakcióval és termikus elemzéssel) meghatározott mennyiségének növekedésével. Ezzel együtt a mechanikus

ásványkeverékek ATR FTIR vizsgálata rámutatott arra, hogy a sáveltolódás az ATR FTIR spektrumon nemcsak ásványszerkezetben bekövetkező kötéseerősségbeli változáshoz és sávátfedéshez köthető, hanem az ásványmennyiséghez is.

5. Köszönetnyilvánítás

Doktori munkám során nyújtott segítségéért hálával tartozom:

Témavezetőimnek, Magyar Földtani és Geofizikai Intézet munkatársainak, Földvári Máriának, Mihály Judithnak, Németh Csabának, Szalai Zoltánnak, Fehér Katalinnak, Kovács Józsefnek, Székely Balázsnak, Németh Tibornak, Újvári Gábornak, Geochem Kft-nek, Oszvald Tamásnak, Bendő Zsoltnak, Anginak, az LRG régi és új tagjainak és a Környezettudományi Doktori Iskolának. Külön köszönöm a segítséget, biztatást, támogatást Családomnak és Barátaimnak.

6. A hivatkozott irodalmak jegyzéke

Bidló G. (1983): Az ásványos összetétel befolyása néhány felszínközeli mozgásra. *Földtani Kutatás* 26, 47-49.

Borsy Z. & Szöör G. (1981): A Tétel-halom és a dunaföldvári földcsuszamlások vörös talajainak (vörösayagjainak) összehasonlító termoanalitikai és infravörös spektroszkópiás elemzése. *Acta Geografica Debrecina* 18-19, 167-193.

FTV, Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat (1979): Rácalmás község belterület és Kulcs község üdülőterület M=1:4000 méretarányú mérnökgeológiai térképezése. Budapest, *Kutatási jelentés*, 1-42.

Li C., Ma T., Zhu X. & Li W. (2011): The power-law relationship between landslide occurrence and rainfall level. *Geomorphology* 130, 221-229.

Shoei, Z. (2013): A New Approach to the Landslide Early Warning using the Chemical Composition Fluctuation in the Leakage from Susceptible Slopes. *Ecopersia* 1(3), 219-233.

Summa V., Tateo F., Gianossi M. L., Bonelli C. G. (2010): Influence of clay mineralogy on the stability of a landslide in Plio-Pleistocene clay sediments near Grassano (Southern Italy). *Catena* 80, 75-85.

Újvári G., Mentés Gy., Bánya L., Kraft J., Gyimóthy A., Kovács J. (2009): Evolution of a bank failure along the River Danube at Dunaszekcső, Hungary. *Geomorphology* 109, 197-209.

Wen B. P., Aydin A., Duzgoren-Aydin N. S., Li Y. R., Chen H. Y., Xiao S. D. (2007): Residual strength of slip zones of large landslides in the Three Gorges area, China. *Engineering Geology* 93, 82-98.

Wen B. & Chen H. (2007): Mineral Compositions and Elements Concentrations as Indicators for the Role of Groundwater in the Development of Landslide Slip Zones: a Case Study of Large-scale Landslides in the Three Gorges Area in China. *Earth Science Frontiers* 14, 6, 98-106. Yalcin A. (2007) *Applied Clay Science* 38, 77-85.

7. A doktori munka témájában készült referált és impakt faktoros publikációk

Magyari E. K., Demény A., Buczkó K., Kern Z., Vennemann T., Fórizs I., Vincze I., Braun M., Kovács I. J., **Udvardi B.** & Veres D. (2013): A 13,600-year diatom oxygen isotope record from the South Carpathians (Romania): Reflection of winter conditions and possible links with North Atlantic circulation changes. *Quaternary International* 293, 136-149. DOI:10.1016/j.quaint.2012.05.042; IF: 2.128, független idézetek: 2

Udvardi B., Kovács I. J., Kónya P., Vatai J. Koloszár L., Fedor F., Ács P., Mihály J., Németh Cs., Deák Zs. V., Füsi B., Szalai Z., Szabó Cs., Falus Gy. & Fancsik T. (2014): A felszínmozgás zónájában előforduló üledékes kőzetek ásványos összetételének és fizikai tulajdonságainak vizsgálata Kulcs területén. *Magyar Geofizika* 55(3), 121-133. ISSN 0025-0120

Udvardi B., Kovács I. J., Kónya P., Földvári M., Füri J., Budai F., Falus Gy., Fancsik T., Szabó Cs., Szalai Z. & Mihály J. (2014): Application of attenuated total reflectance Fourier transform infrared spectroscopy in the mineralogical study of a landslide area, Hungary. *Sedimentary Geology* 313, 1-14. DOI 10.1016/j.sedgeo.2014.08.005; IF: 2.134

Kovács I., **Udvardi. B.**, Falus Gy., Földvári M., Fancsik T., Kónya P., Bodor E., Mihály J., Németh Cs., Czirják G., Ősi A., Vargáné Barna Zs., Bhattoa H., Szekanez Z. & Turza S. (2015): Az ATR FTIR spektrometria gyakorlati alkalmazása néhány - elsősorban földtani - esettanulmány bemutatásával. *Földtani Közöny* 145(2), in press.

8. Egyéb fontos közlemények

Szabó K.Zs., **Udvardi B.**, Horváth Á., Bakacsi Zs., Pásztor L., Szabó J., Laczkó L. & Szabó Cs. (2012): Cesium-137 concentration of soils in Pest County, Hungary. *Journal of Environmental Radioactivity* 110, 38-45. DOI:10.1016/j.jenvrad.2012.01.023; IF: 3.571; független idézetek: 6

Szabó K.Zs., **Udvardi B.**, Horváth Á., Bakacsi Zs., Pásztor L., Szabó J., Laczkó L. & Szabó Cs., (2012) A talajok cézium-137 koncentrációja Pest megyében. *Nukleon*, 109, 1-6.

Udvardi B., Raveloson A., Visnovitz F., Kovács I., Székely B. & Szabó Cs. (2012): Sedimentological features of lateritic and saprolitic horizons in a mid-slope lavaka, Central Highlands, Madagascar. Bécs, Ausztria, 2012. április 22-27, EGU (European Geosciences Union) General Assembly, Geophysical Research Abstracts 14, EGU2012-4365; független idézetek: 1

Kovács I., Green H.D., Rosenthal A., Hermann J., O'Neill H.St.C., Hibberson W.O. & **Udvardi B.** (2012): An experimental study of water in nominally anhydrous minerals in the upper mantle near the water-saturated solidus. *Journal of Petrology*, 53, 2067-2093. DOI: 10.1093/petrology/egs044; IF: 4.485, független idézetek: 15

Tóth J., **Udvardi B.**, Kovács I. J., Falus Gy., Szabó Cs., Troskot-Čorbić T. & Slavković R. (2012): Analytical development in FTIR analysis of clay minerals. *MOL Scientific Magazine* 1, 52-61. ISSN 2060-338X